

**ТВОРЕШТВОТО НА АРСЕНИ ЈОВКОВ – ОДРАЗ НА
МАКЕДОНСКАТА КУЛТУРНО-ИСТОРИСКА ТРАДИЦИЈА**

Валентина Миронска-Христовска
Институт за македонска литература, Скопје, Р. Македонија

Key words: Arsenij, Jovkov, Ilinden, cultural, historical, tradition.

Summary: The cultural and historical tradition of a nation is a permanent process with its own development. The momentum of this movement depends on the political and social conditions. In the developing process of material and spiritual culture that have created the tradition of a nation, and among the great number of historical persons that have been involved Arseni Jovkov (1884 -1924) appears as a Macedonian intellectual, bicameral writer, publicist, journalist, photographer and cinematographer, an author of the screenplay of the feature film "Ilinden" and the documentary "Macedonia".

In his literary work he incorporated the Macedonian cultural-historical tradition through the epic poem "Ilinden", the work of the holy brothers Cyril and Methodius, through Alexander of Macedon, Chernodrinski theatre, enlightenment Ohrid and Debar, the sufferings of the Macedonian people, the legendary hero Krale Marko, through Goce Delchev, the folklore and the national language, which had the objective of the fight staged not to defeat the enemy, but that the enemy can not defeat us.

Културно-историската традиција на еден народ, нација, е континуиран процес, кој има свој развој, кој поминува низ: падови и подеми, понорни и вулкански изблици, деградации и вивоградации. Импулсот на ваквото движење на културно-историската традиција зависи од општествените, политичките и социјалните услови. Во развојот на материјалната и на духовната култура, кои ја создаваат традицијата на еден народ, учество земаат бројни имиња. Во македонската традиција голем влог дал поетот, публицистот, револуционерот Арсени Јовков, кој ја почитувал и се инспирирал од неа, и за која истакнал: „Самата традиција може да биде стимул во едно народно дело, доколку тоа е во врска со животот ... Традицијата живее,

додека се корени во душите, во срцата, во потребите на еден народ“ (1922, АЕ: 40).

Оттаму, познавајќи ја долговековната македонска традиција и почитувајќи го стремежот на македонскиот народ за слобода, Арсени Јовков својата работа ја насочил кон ослободувањето на Македонија и кон стекнувањето на автономија. Во своето творештво ја преплетувал милениумската македонска традицијата преку илинденската епопеја, светото дело на браќата Кирил и Методиј, кралот Александар, страдањата на македонскиот народ. Притоа Јовков на својот народ, на својот сонародник му порачувал: „Македонче, и кога се одмараш, и кога спиеш, знај дека твоите усилби се потребни за повозвишено и почесно дело. Зачувај го тоа дело така чисто, така големо, така недопирливо какво што беше досега. Не го злоупотребувај никаде и никогаш ниту во приватен интерес ниту во корист на партијата, доколку си член на некоја“ (Мокров, 2005: 2).

Тоа е идеологијата на Арсени Јовков, роден на 25 март 1882/84 во с. Селци, Дебарско, а убиен на 14 септември 1924 година. Поради неговото потекло од револуционерно семејство и неговите младешки активности, тој морал да емигрира во Бугарија. Но и покрај емиграцијата, активноста на Јовков се одвивала за Македонија и за македонското прашање. Тој бил директен учесник во Илинденското востание, во балканските војни и во Првата светска војна. Архивската граѓа за овој редок македонски интелектуалец, дводомен писател, публицист, новинар, фотограф и кинематограф – се наоѓа во МАНУ, фонд Арсени Јовков, која содржи 128 архивни единици.¹ Јовков е автор на сценариото на играниот филм *Илинден* и документарниот филм *Македонија*, еден од најстарите филмови што ги поседува Кинотеката на Македонија - *Македонија во слики* од 1923 година, снимен по повод 20 години од Илинденското востание.²

Арсени Јовков како врвен интелектуалец, политички активен меѓу македонската емиграција, согледувајќи ја моќта на медиумите – весниците, за афирмација на својата идеолошка платформа: *Да живее*

---

¹ Фондот содржи документи – лични и службени, ракописи – поезија, проза и преводи, печатени трудови – поезија, проза, превод, кореспонденција – шифрирани комитски писма, лични и фамилијарни, дробен печат, фотографии, весници кои излегувале под редакција на А. Јовков, весници со статии за Јовков, весници публикувани по убиството во Горна Џумаја во септември 1924 г. и други весници и списанија и еден микрофил.

² Филмот е реставриран во Загреб и премиерно беше прикажан 16 јануари 2009 г.

независна Македонија, Да живее независниот македонски печат, Слобода на македонската мисла, на македонскиот печат, ги одбрал токму нив. Тој секојдневно ја водел својата борба преку дневниот печат, со што тој е еден од водечките фигури за развојот и за втемелувањето на македонското новинарство. Јовков преку печатот ја дал својата, македонската ослободителна идеологија во најчистиот вид. За него, вистинскиот борец за македонското прашање била илинденската организација и нејзиниот орган - весникот *Илинден*, кој претставувал трибина на македонските копнежи и маки, преку која ќе се запознаела светската јавност, во која се зборувало и се пишувало за Македонија, во која се толкувало минатото, сегашноста и иднината, поточно историјата на македонската револуција. За него минатото било показалец кон иднината. Култивирањето на духот на илинденската епопеја бил пример за младите, кои создавале или ќе создаваат нови такви епохи.

Тој секојдневно бил присутен во печатот со неговата поезија и критика, со статии за историјата и традицијата, за настаните од пред и по Илинденското востание, за самостојноста на македонското дело односно револуција, за македонската емиграција, за македонското прашање. Притоа Јовков бил апсолутен следбеник на идеологијата на Гоце Делчев и во него го гледал најдоброто: „Македонското ослободително движење даде многу големи фигури низ своето дело, и за жал уште не е завршено ослободителното движење. ... Нема на друго место движење кое се одвива со години како Македонското. И македонскиот револуционер кога сакаше да го крене знамето на слободата не требаше само да бара во себе срдечен плам за внурнување виорот на револуцијата туку требаше со трпението на пчелата да ги чисти зрнце по зрнце сите оние трахолинки, кои го покриваат т.н. македонско прашање, тој требаше да биде и борец и политичар и реалист и идеалист и храбрец и мудрец, тој треба со една душа да го надрасне и времето и самиот себе си“ (АЕ 31: л.1).

Пораките од ракописната оставнина на Јовков кореспондираат со денешницава. Неговите ставови се актуелни сè уште и треба да бидат поука. Преку примерот на Гоце Делчев за кого забележал дека имал аналитаторска, филозофска и визионерска способност, Јовков истакнал дека големината на револуционерот не треба да се бара во премудроста на науката, во „гатањето“ на политиката, во подробностите и противречностите на времето, туку дека него му била потребна силната љубов кон понижените и навредените, чувството кон правдата и огнената вера во доброто (АЕ. 31: л.2).

Неговото визионерство го согледуваме во неговите активности околу решавањето на македонското прашање, кој поради комплексноста на ова прашање својата работата, идеологија, Јовков ја поставил на стратешки долги и трајни патеки. Тој се чувствувал задушен од векот во кој живеел, 20 век, во кој на туѓото се гледало со восхитување. Па, затоа, тој својот поглед го насочувал во лавиринтите на македонската револуција, во ризницата од дела, во духовната сила, во подвизите, во непроценливото широко дело, во големите луѓе на Македонија.

Неговата цел, забележана во општиот план за востанието, била „Целта на борбата е: не да ја победиме Турција, туку таа да не може да нè победи нас“ (АЕ 30: л.2). Оваа негова цел треба денеска да ни биде поука: нè да ги победиме оние што се залагаат за бришење на нашето име, на македонскиот идентитет, туку ние да ги победиме нив, да си останеме достоини на нашето вековито име, на македонскиот идентитет. За остварувањето на оваа цел Јовков бил свесен дека бил потребен јасен став и неговата зрелост се согледува преку методолошкиот пристап кон востанието. Јовков во општиот план и целта на востанието ги поставил постулатите: победа; следува план односно стратегија за долготрајна борба, која требала да почне кога житото ќе било узреано, кога малку од малку ќе започнело зголемувањето на ноќта; поради оружјето, муницијата сметал дека не требало да се чекала зимата, па затоа најпогоден временски момент за кревање на востанието бил од месецот јули; следува како ќе течела организацијата на востанието; задачите на четите итн. (АЕ 30: л. 1-11).

За остварувањето на своите, народните идеали Јовков не ја пренебрегнал и улогата на македонската емиграција. Тој за психологијата на емигрантот сметал дека е психологија на нервите, на разочарувањето и надежта и дека емигрантот „е како пред ребус“. Затоа и Јовков кога говорел и пишувал за работата на македонската емиграција, тој го истакнувал самостојниот карактер на македонското движење. Во текстот „Повик кон македонската емиграција“ Јовков истакнал дека за Македонците во Бугарија немало печат, немало слобода за македонската мисла, дека на бугарската власт јасно и јавно требало да ѝ се кажело дека не бил изгубен македонскиот патриотизам и дека македонското прашање не било бугарско, „Не никогаш не! Прашањето за Незавина Македонија е само македонско прашање“ (АЕ 28: л. 7).

За Јовков најважно било единството на македонскиот народ, како и обединувањето на македонската емиграција, која поради политичките околности била разединета. Но тоа единство, тој национален консензус не бил потребен само во минатото, во времето на национализмот, фашизмот, тој е потребен секогаш, и во денешново време, во

времето на европеизација, глобализација, за да се успее да се сочува вековитата културна традиција. Бидејќи и токму новово време акцентот го става на почитувањето на културната разноликост. Поради тоа и 2008 година беше прогласена за Година на културната разноликост во ЕУ, ООН 2008 година ја прогласи за Година на јазиците, 21 февруари е прогласен за ден на мајчиниот јазик – Меѓународен ден на јазиците, со цел да се засили и да се разбуди свеста за уникатноста и вредноста на јазичната разноликост и да се воочи меѓузависноста на јазикот, културата и идентитетот.

Во своите повици за борба до македонската емиграција и до македонскиот народ Јовков секогаш ги вградувал историските настани и личности од македонската културна традиција: како за училиштето над амфитеатарот во Охрид, кое се гледа и од Св. Наум, Подградец и Струга; за Дебар во кој биле сочувани најдобрите типични славјански црти и националното чувство; за земјата на Александар Македонски во која живее еден легендарен јунак Крале Марко; за Св. Кирил и Методија; за традицијата во правописот; за театарот на Чернотрински, за тоа како македонскиот народ бил научен да живее со тагата и среќата, односно како ја прифаќал смртта наспрема животот:

„Оре брате Никодине / вчера сум те закопал / а денеска напред играм / со бајракот, / сите брате ќе умираме / за слобода за Македонија“ (АЕ 24).

Така е Јовковата, Прличевата, македонската традиција за поимањето на смртта како симбол на слободата. Затоа и според Јовков Македонската кауза била непобедлива. Македонското прашање било самостојно зошто со него бил зафатен секој Македонец во Македонија, и кое откако станало меѓународно прашање, било извадено од крајната, последната улица во која било ставено од страна на балканските држави и дека повеќе никакви сомненија не можеле да го спречат неговиот слободен тек. Затоа и според него јасно било дека Македонската кауза била непобедлива, зашто го зафаќала секој Македонец во Македонија, дека македонското прашање било самостојно, кое станало меѓународно прашање, со што било извадено од крајната, последната улица во која го ставиле балканските држави и дека никакви сомненија не можеле да го спречат неговиот слободен тек.

Неговиот став бил јасен и спрема српската и грчката политика, кои не сакале да го признаат македонското сознание, да ја признаат силата на таа чиста идеја, која ќе ја остварела самостојноста на Македонија. Упатените негирања и критики од страна на делителите и негативите на Македонија ги оценувал како добра услуга, бидејќи со тоа непријателот покажувал која наша позиција го плашела.

„Нека веднаш и во секое време се разбере дека бугарскиот државен патриотизам со кој имаат обичај да се китат бугарските државници од 1890 година до денес, и македонскиот патриотизам се две нешта, и не само што немаат ништо општо, туку се категорично противречни, па затоа сите дејствија се насочени против македонското прашање и против самостојното движење на емиграцијата“, истакнал Јовков во Меморандумот од 17 април 1924 година. Во него тој остро ја криткувал бугарската влада која била под раководство на Александар Цанков. Истовремено Јовков истакнал дека Македонците се независен политички елемент и дека тие се гости на бугарската држава, кои требале да се почитуваат како Ерменците, Грците, Турците, Русите и другите. Претпоставка е дека покрај сите негови активности Меморандумот бил последниот повод поради кој Јовков бил убиен³. Односно како што Јовков истакнал и во статијата „Балканските кризи и Македонија“ дека: „Додека македонското население не се чувствува стопан на сопствениот дом, власта во Белград, Атина и Софија ќе трпи често политички безрезултатни кризи“ (АЈп 3, 1924: 1). По поделбата на Македонија, Јовков нејзината иднина ја гледал во општа балканска федерација, во која „Македонското дело е способно да биде главниот пионер за таа федерација“. Затоа повикувал да се оди и да се проповеда македонското учење по сите краишта на светот; „Нека проникне на разни јазици во секое едно македонско срце, во секоја македонска колиба. И колку почисто го носиме во душата тоа учење, колку поголема ни е самовербата и подлабока ни е и взаемната искреност толку сме поблиску до заветената наша цел: слободна и независна Македонија“ (АЈп 3, 1923: 1).

Поради такви искрени чувства и настапи Арсени Јовков често бил прогонуван; како и весниците на кои бил уредник или нивен соработник: „Слободен глас“, „Илинден“, „Пирин“, „20 јули“, „Дебар“, „Македоно-одрински лист“ и други. Тој бил свесен за последиците, како што бил свесен и за тоа дека „убавината на уметничките дела е во тоа бидејќи во нив е одразена душата на творецот. Ако душевната сила на творецот е оној двигател, кој го издига повисоко од современоста, јасно е зошто тие не ги оставаат творбите, кои ги преживуваат вековите“ (АЕ 39, 1922: 117).

---

³ Јовков бил убиен на 14-ти септември 1924 година во Горна Цумаја (денешен Благоевград), од страна на четите на Ванчо Михајлов, кој соработувал со бугарската власт.

Јовков ја преживеа илинденската епопеја и за неа остави вековити, автентичните творби: поемата „Илинден“, сценариото за филмот „Илинден“, повеќе репортажи како и циклусот песни посветени на овој возвишен историски чин од кои ја исчитуваме пораката дека Илинден и неговите идеолози треба да бидат печатот на македонската културно-историска традиција. А на оцената на Александар Алексиев дека Илинден го создаде својот достоин поет, ќе додадеме дека со севкупното творештво Јовков е достоин интелектуалец кој треба да се вгради во македонската културно-историска традиција. За неговата поетска пројава Гане Тодоровски оценува дека и покрај тоа што Јовков е поет по вокација, лирскиот патос не е пренагласен, а додека во констатацијата за песната „Зима“ е нагласено дека е: „Небаре сликар што низ спонтанитетот на неколкуте потези постигнува визуелен ефект низ лапидарен израз, Јовков создава атмосфера на мигот на востаничкото искушение низ три клучни поими: неизвесност, непогода, неполука!“ (Тодоровски, 2007: 218). Поточно тој е „најизворен, најсугестивен и најнадеарен поетски глас на масовното посегање кон слободата“ (Исто, 228).

Како што веќе истакнеме македонската традиција е маркерот во творештвото на Јовков. Романот во стихови „Илинден“ започнува и завршува со културната одредница од македонската традиција – Марко Крале. Со најавата на почетокот од романот дека Марко Крало е жив и дека доаѓа, и со завршницата на романот дека „Жив е, жив е Марко Крале“, Јовков ја опева долговековната борба за слобода и бесмртноста на македонскиот народ. Циклусот песни посветени на Илинденското востание ја имаат волшебната комитска моќ, бидејќи Јовков ги пишува за време на востанието во кое и самиот учествувал. И поемите „Љуле Бургаз“ (АЕ 35), „Проклетина“ поема од македонскиот живот (АЕ 34), „Јасногрејци“ (АЕ 12), „Видина свадба“ (АЕ 12), како и 20-те песни од 1900 Охрид – 1901 Битола: „Прво либе, моме красно“, „Сутрин рано на утрина“, „Знаеш ли девојко мила“, „Ти девојко“, „Глас слушам неверен и чаробен“, „Шар“, „Дебар“, „Смеј се смеј сеуште млада“, „Двете врби“, „К`м облаците“ и други (АЕ 13), седумте циклуси песни: „На пролет“, „Исповед“, „На пролет“, „Орел“, „Први мај“, „Исповед“, „Пленик“ и одделните песни „Рибар“, „На кораб“, „Комитски с`н“, „Исповед“, „Држи се“ и „По ... езеро“ и два епиграма од 1904-1906 Софија - Варна (АЕ 14), како и многубројните други необјавени и објавени песни (70), статии, прозни текстови, се во духот на револуцијата, на традицијата, на светата идеја која им го огревала трновитиот пат на револуционерите.

Секако дека кај овој наш истакнат интелектуалец виljание вршеле и современите текови во литературата. За „Модерниот поетски сензибилитет на Арсени Јовков“ поточно за влиjанието на симболизмот кај Јовков пишува Васил Тоциновски низ анализата на стихотворбите: „Старата бука исплашена ги изгледа“, „Млад – зелен...“, „Крале Марко“ (Тоциновски, 2002: 20-25). Но, истовремено ќе истакнам дека и со новото изразно уметничко средство Јовков не ја заборава традициjа, бидејќи во нив говори за борбата за опстоjба односно против исчезнувањето на едно долговековно постоење, за комитите, ропството и Марко Крале. Исто така и во критичкиот запис „Народната песна во зборникот на Панчо Михаjлов“ на Јовков од февруари 1924 година, кој ни го презентира Васил Тоциновски во „Есеите, огледите и критиките на Арсени Јовков“, преку исказите на Јовков дека: „народната песна е колективна творба на племето, кое преку чувството за уметност на многуте безимени пејачи создаваат бесмртни песни, исполнети со природност, со ненасилени чувства, со едноставност во уметничкиот потфат – песни, кои имаат и спонтанa музика наместо рима, заради едно особено созвучје во распоредот на гласни и безгласни букви, на слогови и зборови – поставеност во која нема да сретнете ниту многу еднослужни зборови на уметничката поезија, ниту пак скитање за барање на емоциjа и ефектот“ (Исто, 51) и преку неговото компаративното проследување на мотивите за Марко Крале кај Миладиновци и кај Михаjлов, Јовков се презентира како познавач и почитувач на народното творештво, на македонската културна традициjа. Истовремено со Јовковата нагласка во текстот дека „народната песна е глас на народот кој пее: Овдека не е Грциjа, / Овдека не е Србиjа, / Туку е Македониjа“ Тоциновски оценува дека револуционерот и творецот Арсени Јовков и во овие редови ја нагласува сопствената национална позициjа како посебност (Исто, 52).

Всушност Јовков преку македонската културно-историска традициjа го етаблирал македонскиот идентитет. Ова се потврдува и од статијата на Јовков „Околу тврдината“ во весникот *Македono-Одрински лист*, во која полемизира со грчката политика наспрема македонското прашање, во која меѓу другото истакнал „сознанието на македонските народности дека над националното чувство на секоја една народност во Македониjа треба да стои македонското чувство – се разбира не како чувство за некаква нова македонска народност, туку како чувство кое ќе го изрази комплексот од политички, географски, стопански и економски услови. Тоа сознание се јавува не како откажување од народноста, за што некои се плашат, туку поскоро како гаранциjа за неа, зошто во исто време тоа е против тргувањето со

национализмот на македонската народност од респективните балкански држави, ...“ (Јовков, 1924: 1).

Ова се само сегменти од творштво на Арсени Јовков, за кого Боро Мокров истакнал дека во нашата културна историја тој е редок македонски интелектуалец, кој своите духовни сили ги посветил на повеќе културни дејности, меѓу кои најмногу на журналистиката, која му служи како медиум низ кој доаѓаат до израз и повеќето негови духовни дејности: неговата поезија и критика, историјата и блескавите анализи на настаните од пред и по Илинденското востание, а пред статиите по македонското прашање од фазата кога тоа повторно се актуелизира по Првата светската војна.

Арсени Јовков со својата дејност, со литературните, критичките и публицистичките објави подучувал и порачувал како да се сочува минатото, како да се негува традиција, како да се опстане во денешницата: „Само обединувањето ќе ни ја донесе полната колективност, а само колективната волја е онаа која ќе ги канализира усилбите, средствата и политичките разлики и која ќе ги отстранува сите случајни зломислени фактори кои ја тероризираат совеста и авторитетот на македонското дело“. Затоа ние треба да го сочуваме делото на Арсени Јовков преку кое македонско дело го зачува чисто, големо и недопирливо; преку кое ја сочува македонската културно-историска традиција.

Литература:

- Архив на МАНУ, Фонд Арсени Јовков (1882-1924) писател-публицист:
АЕ 31. Сврх човекът на Македонија, л. 1-4, ракопис.
АЕ 40. Арсени Јовков. с. *Мироглед*. Българският правопис, мај, N. 16, година прва, 1922.
АЕ 30. Обшч план и цел на вѣстанието, л. 1-11, ракопис.
АЕ 28. Позив към Македонската емиграция, л. 1-15, ракопис.
АЕ 24. О ре брате Никодине за Македонија, с. Сливово Горна Дебарца, л. 1, ракопис.
АЈп-3. Балканскити кризи и Македоних, в. *Пиринг*, год. II, 20 фев., бр. 20, 1924.
АЈп-3. Сруца на прокудениту, в. *Пиринг*, год. I, 22 дек., бр. 11. 1923.
АЕ 39. Душата на творецот, *Мироглед*, год. I, книга III, март, 1922.
II кутија, Ар. Йов. 1924. Около крупостъта, *Македоно-одрински лысть*, год. I, 15 юний, бр. 10.
Манев. Методи. 2007. *Книжевното творештво на Арсени Јовков*, ДНУКИ, Скопје.
Мокров. Боро. 2005. Арсени Јовков. Илинденската организација и нејзините печатени медиуми, *Енциклопедија на културното наследство на Струга*.

Тодоровски. Гане. 2007. Арсени Јовков Поетски глас на Илинден, 212-229, *Македонската литература во XX век. Избрани дела*. 8. Матица македонска, Скопје.

Тоциновски. Васил. 2002. *Време минато и сегашност*. ИМЛ, Скопје.

Тоциновски. Васил. 2003. *Тајни и трајни пораки*, Скопје.